

Концепт когнитив тилшunoslikning asosiy birligi sifatida: tuzilmasi, vazifalari va tipologiyasi

Najimova Perizad Arslanbay qizi

perizadnajimova95@gmail.com

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ilmiy rahbar: **Kalimbetov Sharapat**

Maxsutbaevich

v/b dotsent, PhD

Annotatsiya

Maqola kognitiv tilshunoslikning asosiy birligi sifatida konsept tushunchasiga bag'ishlanib, uning tuzilishi, vazifalari va tipologiyasini chuqur o'rganadi. Konsept til, tafakkur va madaniyatning o'zaro bog'liqligini aks ettiruvchi aqliy tuzilma sifatida ta'riflanadi. U bilimlarni tashkil qilish, ma'lumotlarni kategoriyalash va muloqot jarayonlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada konseptning yadrosi, chegara qismi va tasviriy tarkibiy qismlari tahlil qilinadi, shuningdek, uning kategoriyalash, yo'naltiruvchi, muloqot va madaniy-identifikatsiya funksiyalari yoritiladi. Universal, milliy va individual konseptlar tipologiyasi "hayot" va "o'lim" kabi ekzistensial tushunchalar misolida ko'rib chiqiladi. Badiiy matnlarda konseptlarning ifodalanish xususiyatlari, xususan, qoraqalpoq va ingliz adabiyotidagi o'ziga xos farqlar ta'kidlanadi. Qoraqalpoq adabiyotida "hayot" tushunchasi tabiat bilan uyg'unlik, jamoaviylik, axloqiy qadriyatlar va oilaviy burch bilan bog'liq bo'lsa, ingliz adabiyotida ekzistensial izlanishlar, ichki ziddiyatlar va xavasga qarshi kurash aks etadi. Bu farqlar madaniy kontekst va muallif dunyoqarashiga bog'liq. Konseptlar badiiy matnda obrazlar, metaforalar, ramzlar orqali ifodalanib, ularning semantik maydoni matnning emotsional-estetik qatlamini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Konseptlar badiiy matnda obrazlar, metaforalar, ramzlar orqali ifodalanib, ularning semantik maydoni matnning emotsional-estetik qatlamini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, konseptlar matn mazmunini chuqurlashtiradi, o'quvchida assotsiativ tafakkurni uyg'otadi va milliy mentalitetni anglashga yordam beradi.

Kalit so'zlar

Kognitiv tilshunoslik, konsept, tuzilma, funksiyalar, tipologiya, hayot, o'lim, madaniyat

Концепт как основная единица когнитивной лингвистики: структура, функции и типология

Нажимова Перизад Арсланбай кызы

perizadnajimova95@gmail.com

Узбекский государственный университет

мировых языков

Научный руководитель: **Калимбетов**

Шарапат Максутбаевич

Доктор философии в области филологии,

доцент

Аннотация

Статья посвящена изучению концепта как ключевой единицы когнитивной лингвистики, анализируя его структуру, функции и типологию. Концепт определяется как ментальная структура, отражающая взаимосвязь языка,

мышления и культуры. Он играет важную роль в организации знаний, категоризации информации и процессах коммуникации. В статье подробно рассматриваются компоненты концепта: ядро, периферия и образный элемент, а также его функции, включая категоризацию, ориентацию, коммуникацию и культурно-идентификационную роль. Типология концептов (универсальные, национальные, индивидуальные) исследуется на примерах экзистенциальных понятий «жизнь» и «смерть». Особое внимание уделяется особенностям выражения концептов в художественных текстах, подчеркивая различия между каракалпакской и английской литературой. В каракалпакской традиции «жизнь» ассоциируется с гармонией с природой, коллективизмом, моральными ценностями и семейным долгом, тогда как в английской литературе акцент делается на экзистенциальных поисках, внутренних конфликтах и противостоянии хаосу. Эти различия обусловлены культурным контекстом и мировоззрением авторов. Концепты в художественном тексте выражаются через образы, метафоры и символы, а их семантическое поле играет важную роль в формировании эмоционально-эстетического уровня текста. Кроме того, концепты углубляют содержание текста, вызывают ассоциативное мышление у читателя и способствуют пониманию национального менталитета.

**Ключевые
слова**

Когнитивная лингвистика, концепт, структура, функции, типология, жизнь, смерть, культура

**The Concept as a Core Unit of
Cognitive Linguistics: Structure,
Functions, and Typology****Najimova Perizad Arslanbay qizi**perizadnajimova95@gmail.com

Uzbekistan state world languages university

Scientific advisor: **Kalimbetov Sharapat
Maxsutbaevich**Doctor of Philosophy in Philology, Associate
Professor

Annotation

This article explores the concept as a central unit of cognitive linguistics, thoroughly examining its structure, functions, and typology. The concept is defined as a mental structure reflecting the interplay of language, thought, and culture, playing a pivotal role in knowledge organization, information categorization, and communication processes. The article analyzes the concept's components, including its core, periphery, and figurative elements, alongside its functions: categorization, orientation, communication, and cultural-identification roles. The typology of concepts—universal, national, and individual—is discussed through the existential notions of "life" and "death." Special focus is given to the expression of concepts in literary texts, highlighting distinctions between Karakalpak and English literature. In Karakalpak tradition, "life" is associated with harmony with nature, collectivism, moral values, and familial duty, while English literature emphasizes existential quests, internal conflicts, and resistance to chaos. These differences stem from cultural contexts and authors' worldviews. Concepts in literary texts are expressed

through images, metaphors, and symbols, and their semantic field plays an important role in shaping the emotional and aesthetic layer of the text. In addition, concepts deepen the meaning of the text, evoke associative thinking in the reader, and help in understanding the national mentality.

Keywords *Cognitive linguistics, concept, structure, functions, typology, life, death, culture*

Kirish

Tilshunoslik fanining hozirgi rivojlanish bosqichida turli yo'nalishlarda, jumladan, lingvistik tipologiya va chog'ishtirma tilshunoslik, kognitiv semantika, konseptologiya, genderologiya, va madaniyatlararo muloqotni tushunish ayniqsa dolzarbdir.

Kognitiv fanning eng muhim obyekti bu tildir. Tilga murojaat qilmasdan turib, insonning tovush ma'lumotlarini idrok etish, o'zlashtirish va qayta ishlash, rejalashtirish, muammolarni hal qilish, bilimlarni egallash, taqdim etish va ulardan foydalanish kabi kognitiv qobiliyatlarining mohiyatini tushunib bo'lmaydi. E.S. Kubryakovaning fikricha, kognitiv tilshunoslik nafaqat tilni, balki kognitsiyani (bilish, tafakkur, bilim) ham o'rganadi (Kubryakova, 2002; 14).

Kognitsiya ingliz tilidagi atama (cognition) bo'lib, uni qoraqalpoq tiliga aniq tarjima qilish qiyin. Qisqacha falsafiy ensiklopediyada kognitsiya "bilim," "bilish"dir. Ammo "bilish" atamasidan farqli o'laroq, kognitsiya bilish jarayonining o'zini - bilimlarni o'zlashtirish jarayonini va bu jarayonning natijalarini – bilimlarni anglatadi.

Kognitiv tilshunoslikning asosiy tushunchalaridan biri bo'lgan konsept til, tafakkur va madaniyat o'rtasidagi o'zaro aloqani aks ettiradi. U shaxsiy va jamoaviy tajriba asosida insonning ongida umumlashtirilgan dunyo haqidagi bilimlar to'plangan aqliy birlikdir. Konseptlar bilim va idrokni tashkil etish vositasi sifatida ma'lumotlarni turkumlash, talqin qilish va saqlash uchun asos yaratadi, shuningdek,

fikrlash, muloqot va badiiy ijod jarayonlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu ilmiy sohada asosiy nazariy tadqiqotlar rus olimlari A.P. Babushkin, N.N. Boldirev, A. Vejbitskaya, A.A. Zalevskaya, V.I. Karasik, V.V. Kolesov, E.S. Kubryakova, D.S. Lixachev, V.A. Maslova, V.A. Pishchalnikova, Z.D. Popova, G.G. Slishkin, Yu.S. Stepanov, I.A. Sternin, G.V. Tokarev, I.A. Tarasova, R.M. Frumkina, S.G. Shafikov, chet el olimlar M. Jonson, J. Lakoff; R. Langaker, L. Talmi, R. Jekendoff, Ch. Fillmor, mahalliy olimlar Sh. Safarov, D. Ashurova, va boshqalarga tegishlidir.

Konsept tushunchasi kognitiv tahlilda, tilning turli sathlari: so'z turkumlari (R. Langaker E.S. Kubryakova), ayrim so'z turkumlari – predmet nomlari (A. Vejbitskaya, R.M. Frumkina, E.V. Raxilina); fe'l (L. Talmi; E.S. Kubryakova), leksik birliklar: (R. Jekendoff, Ch. Fillmor; A.P. Babushkin), sintaktik kategoriyalar (Z.D. Popova).

Konsept tushunchasining paydo bo'lishi o'rta asrlarga to'g'ri keladi. Bu davrda konsept va konsepsiya muammosi bilan Per Abelyar va Gilbert Porretanskiy kabi faylasuflar shug'ullanganlar. Konsepsiya deganda subyektning ongida narsani "ilg'ash" harakatlari tushunilgan bo'lib, u g'oya birligi va uning ijodda amalga oshirilishini nazarda tutgan. Bu "ilg'ash" harakatlari nutqda ifodalangan va Abelyarning fikricha, bu "tinglovchining qalbidagi konsept" sifatida qabul qilingan (Neretina; 1999; 37). Abelyarga ko'ra, bu nutq "tinglovchining qalbidagi tushuncha" sifatida qabul qilinadi (Neretina, 1999; 37).

Sovet Ittifoqi davrida tilshunos olimlari orasida birinchilardan bo'lib S.A. Askoldov-Alekseev konseptni o'rganishga kirishgan. U 1928-yilda shunday deb yozgan edi: "Konsept – bu fikrlash jarayonida bizga bir turdagi noaniq ko'p narsalarning o'rnini bosadigan aqliy tuzilmadir." Tadqiqotchining fikricha, o'rin bosish vazifasi konseptlarning "bilish vositalari" sifatidagi asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Aynan shu vazifada konseptlarning tabiati va mohiyati o'z aksini topadi.

L. Langerning ta'kidlashicha, "konseptlar – bu insonning narsalar mohiyati haqida fikrlash usullari bo'lib, ular mantiqiy ma'nodagi tushunchalardan ancha keng va chuqurroqdir" (Langer, 1957). Kognitiv tilshunoslik doirasida S. G. Vorkachev konseptning eng izchil ta'rifini taklif etib, uni "madaniyatning aqliy kodining asosiy birligi, til vositalari orqali ifodalangan bilim va tajribaning kognitiv qayta ishlash natijasi" deb belgilaydi (Vorkachev, 2004).

Konsept – mental tuzilma bo'lib, u turli tarkibdagi va ko'rinishdagi bilimlar kvanti yoki umumlashmasidir (Kubryakova, 1996; 90).

Konseptlar inson ongida shakllanadigan turli kategoriyalarning asosini tashkil qiladi, ular uchun tayanch nuqta bo'lib xizmat qiladi. Odatda, konseptning umumiy xususiyatlari sifatida uning ichki tuzilish jihatidan aniq ko'rinishga ega emasligi qayd qilinadi, biroq bu qayd unchalik haqiqatga yaqin emas. Zero, konseptning asosini tashkil qiluvchi predmet obrazi yetarlicha aniq va ikkilamchi o'rinni egallagan bo'laklari mavhumlikka ega bo'lishi bilan birgalikda, ular yagona negiz (yadroviy asos) atrofida o'zaro munosabatga kirishib birikadilar. Shu sababli konsept tarkibining tizimiy xarakterga ega ekanligini e'tirof etish ma'quldir. Uning tizimiy xususiyatlari tuzilish jihatidan murakkab tartibli bo'lishida va bir butun mental tuzilma sifatida idrok qilinishida namoyon bo'ladi (Safarov, 2006; 17).

D.U. Ashurovaning ta'kidlashicha, "kognitiv tilshunoslikda e'tibor asosan konsept strukturasi, uning turlari, verballashuv usullariga qaratiladi [...] (Ashurova, 2018; 107).

Hozirgi kunda tilshunoslik ilmida konseptni tushunishga nisbatan umumiy qoidaga asoslangan uch asosiy yondashuv ajratib ko'rsatiladi: konsept – bu tushuncha mazmunini ifodalovchi, ma'noning sinonimi hisoblanadi.

Birinchi yondashuv Yu.S. Stepanovga tegishli bo'lib, u konseptni ko'rib chiqishda madaniyatshunoslik jihatiga katta e'tibor qaratadi. Bunda butun madaniyat konseptlar va ular o'rtasidagi munosabatlar yadroviy sifatida tushuniladi. Ya'ni, konsept insonning aqliy olamidagi madaniyatning asosiy unsuridir. Ular jamoa lisoniy ongida markaziy o'rinni egallaydi. "Konsept" atamasini bunday tushunishda tilning ahamiyati ikkinchi darajali hisoblanib, u faqat yordamchi vosita vazifasini bajaradi.

Ikkinchi yondashuv vakillari (N.D. Arutyunova, A.D. Shmelev) kognitiv tilshunoslikka til belgisi semantikasini jalb etishni konsept mazmunini shakllantirishning yagona vositasi deb hisoblaydilar. Shunga o'xshash fikrni N.F. Alefirenko ham qo'llab-quvvatlaydi. U konseptga semantik yondashuvni taklif qilib, uni "kognitiv semantikaning birligi" sifatida talqin etadi (Alefirenko, 2001; 191).

Uchinchi yondashuv tarafdorlari D.S. Lixachev va E.S. Kubryakova bo'lib, ular konsept bevosita so'z ma'nosidan kelib chiqmaydi, balki so'z ma'nosining insonning shaxsiy va xalq tajribasi bilan to'qnashuvi natijasi, deb hisoblaydilar. Ya'ni, konsept so'z va voqelik o'rtasidagi vositachi vazifasini bajaradi.

E.S. Kubryakovaning fikriga ko'ra, konsept inson psixikasida aks ettirilgan miyaning kontseptual tizimi bo'lgan mental leksikonning operativ mazmunli xotira birligidir. U o'z ichiga kognitiv tarkibiy qism (bilimlar, tasvirlar, tasavvurlar) va hissiy-baholash komponentini qamrab oladi. So'nggi komponent, ayniqsa, badiiy diskursda muhim ahamiyat kasb etadi. Unda konseptlar nafaqat ratsional g'oyalarni aks ettiradi, balki chuqur hissiy ta'sirlarni ham uyg'otadi, assotsiativ aloqalar va obrazlarni shakllantiradi.

Harholda, kognitiv tilshunoslik til, tafakkur va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadigan lingvistik bilimning eng jadal rivojlanayotgan sohalaridan biridir. Kognitiv tilshunoslikning asosiy tushunchalaridan biri konseptual qarama-qarshilik bo'lib, u insonning atrof-muhit haqidagi ma'lumotlarni qanday tuzishi va anglashini tushunishda muhim rol o'ynaydi.

Konseptual tuzilma ko'p qatlamli tizim sifatida tasvirlanishi mumkin bo'lib, u quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. **Konsept yadrosi** – til sohiblarining aksariyati uchun umumiy bo'lgan o'zgarmas, barqaror mazmun;
2. **Chegara qismi** – shaxsiy tajriba, madaniy muhit va janrga qarab o'zgaruvchan, assotsiativ va kontekstual ma'nolar;
3. **Tasviriy tarkib** – konsept bilan bog'liq ko'rgazmali, ramziy va metaforik obrazlar.

Masalan, "hayot" tushunchasining markazida mavjudlik, harakat va faollik g'oyasi turadi, deb hisoblash mumkin. Uning chekkasida esa "yo'l", "daraxt", "nur" kabi timsollar joy oladi. Bu timsollar va majozlar badiiy asarlarda ayniqsa samarali bo'ladi, chunki ular yozuvchiga murakkab falsafiy yoki hissiy holatlarni badiiy til vositalari orqali ifodalash imkonini beradi.

Konsept funksiyalari ham xilma-xildir inson kognitiv tizimida konseptlar quyidagi vazifalarni bajaradi:

Kategoriyalash funksiyasi – ma'lumotlarni tasniflash va tizimlashtirish imkonini beradi;

- *Yo'naltiruvchi funksiya* – voqelikni idrok etish va tushuntirishni boshqaradi;
- *Muloqot funksiyasi* – umumiy ma'no maydoni orqali subyektlar o'rtasidagi aloqani ta'minlaydi;
- *Madaniy-identifikatsiya funksiyasi* – milliy, etnik va shaxsiy dunyo tasvirini shakllantiradi hamda aks ettiradi.

Xullas, konseptlar tipologiyasi tadqiqot yondashuviga qarab farqlanadi. Eng keng tarqalgan tasnif – universallik va madaniy o'ziga xoslik darajasi bo'yicha: Konseptlar tipologiyasi tadqiqot yondashuviga qarab farqlanadi. Eng

keng tarqalgan tasnif – universallik va madaniy o'ziga xoslik darajasi bo'yicha:

- *Universal konseptlar* – aksariyat tillar va madaniyatlar uchun umumiy bo'lgan konseptlar (hayot, o'lim, sevgi, vaqt va boshqalar);
- *Milliy o'ziga xos konseptlar* – muayyan madaniyatning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi (masalan, yapon vabi-sabi konsepti, qoraqalpoqlarning dasht haqidagi tasavvurlari jonli makon sifatida);
- *Individual (mualliflik) konseptlar* – muayyan muallifning individual badiiy olami va tili doirasida shakllanadi.

Bundan tashqari, konseptlar mavzuiy guruhlariga (antropologik, aksiologik, ekzistensial), modallikka (emotsional, ratsional), reprezentatsiya usuliga (lisoniy, vizual, xulq-atvor va boshqalar) ko'ra tasniflanishi mumkin. Ushbu tadqiqot kontekstida bizni, avvalo, chuqur falsafiy, diniy va madaniy mazmunga ega bo'lgan hayot va o'lim kabi ekzistensial tushunchalar qiziqtiradi.

Badiiy matn doirasida konsept alohida ahamiyat kasb etadi. U nafaqat mental kategoriya, balki muallif konseptosferasi – asarda shakllanadigan individual ma'nolar tizimining bir qismiga aylanadi. Badiiy aks ettirish jarayonida konsept eksplitsit va implitsit ifodalanadi: asosiy leksemalar, ramzlar, metaforalar, kompozitsion elementlar, shuningdek, hikoya tuzilmalari va ziddiyatlar orqali.

Konseptlarning badiiy matnda voqelanish xususiyatlari janr va uslub xususiyatlari, madaniy kontekst, tilning lingvistik xususiyatlari, shuningdek, muallifning dunyoqarashiga bog'liq. Masalan, XX asr ingliz adabiyotida hayot konsepti ko'pincha ekzistensial izlanish, ichki xavotir va xaosga qarshi turish mavzusi bilan bog'liq (Joys, Bekket, Goldingda), qoraqalpoq an'anasida esa u ko'pincha inson va tabiat uyg'unligi, kattalarga hurmat, jamoaviylik, urug' qadriyatlar bilan bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki, "hayot" va "o'lim" tushunchalari

nafaqat mantiqiy-semantik, balki madaniy-falsafiy dualizmni ifodalovchi barqaror binar qarama-qarshilikdadir. Ularning qarama-qarshiligi ko'plab mifologik, diniy va adabiy tizimlarning asosini tashkil etib, borliq va yo'qlik, yorug'lik va zulmat, tartib va tartibsizlikning universal dioxotomiyasini aks ettiradi. Badiiy diskursda bu ziddiyat ko'p ma'noli talqin oladi, metaforalar, ramzlar, assotsiativ qatorlar bilan to'yinadi, ma'nolar, ziddiyatlar va syujetlarni qurish uchun asos bo'ladi. "Hayot" (ómir) va "o'lim" (ólim) konseptlari qoraqalpoq olamining lisoniy va madaniy manzarasida markaziy o'rinni egallab, nafaqat insonning ekzistensial kechinmalarini, balki xalqning jamoaviy dunyoqarashini, falsafasini, borliqqa, taqdirga va abadiyatga munosabatini aks ettiradi. XX asr davomida tarixiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlar fonida bu tushunchalar an'anaviy dunyoqarash yo'nalishlari bilan mustahkam aloqani saqlab qolgan holda yangi ma'nolarga ega bo'ldi.

Qoraqalpoq an'anasida hayot ilohiy in'om va ayni paytda oila, urug', xalq oldidagi burch sifatida tushuniladi. Buni "ómir – amanat" (umr – omonat) yoki "ómir ótip baratır" (umr o'tib bormoqda) kabi turg'un birikmalarda ko'rish mumkin. Hayot – bu mehnat, o'zgalar haqida qayg'urish, axloqiy ideallarga amal qilish yo'lidir. XX asrda, sovet mafkuralashuviga qaramay, bu g'oyalar adabiyotda, ayniqsa, O'zbekiston Qahramonlari I.Yusupov, T.Qayipbergenov kabi mualliflar ijodida saqlanib qoldi, ularda hayot kurash, bunyodkorlik va ichki matonat sifatida talqin qilinadi.

Ómir, sennen iltimasım:

Jaslıgımdı alsan da,

Balalıqtın pák dúnyası

Bizde az kem qalsın dá. (I. Yu.)

Bundan tashqari, konseptni tahlil qilishda kognitiv va madaniy yondashuvlari hamda uning dinamik tabiatini ko'rib chiqish muhimdir. Tushuncha mantiqiy tushunchadan farqli o'laroq, qat'iy, bir ma'noli mohiyat emas. U vaqt o'tishi bilan o'zgarishga, qayta ko'rib

chiqishga va kengayishga moyil. Bu, ayniqsa, badiiy matnda yorqin namoyon bo'ladi, unda muallif niyati, madaniy-tarixiy kontekst va asarning janr-uslubiy yo'nalishiga qarab konseptlar yangi talqinlarga ega bo'ladi.

Shunday qilib, kognitiv tilshunoslikdagi konsept badiiy matnda ham kognitiv, ham estetik funksiyani bajarishga qodir bo'lgan ko'p darajali mental-lisoniy tuzilmadir. Hayot va o'lim konseptlarini tushunish nafaqat lingvistik birliklarga, balki milliy ong asosida yotgan chuqur madaniy kodlarga murojaat qilishni talab qiladi, bu, ayniqsa, XX asr ingliz va qoraqalpoq adabiyotini qiyosiy tahlil qilishda dolzarbdir. XX asr ingliz adabiyotining Virjiniya Vulf, Jeyms Joys, T.S. Eliot, Jorj Oruell va boshqa mualliflarning nasri va she'riyatini tahlil qilish asosida yaratilgan asarlar.

O'lim tushunchasi: 60%

(yo'qotish, urush, umidsizlik, mavjudlik masalalariga e'tibor qaratish)

Hayot tushunchasi: 40%

(kundalik turmush tasviri, umid, muhabbat, ma'no izlash)

Diagramma 1. *XX asr ingliz adabiyotida "hayot va o'lim" tushunchalarining foizli nisbati*

Diagramma 2. *XX asr qoraqalpoq adabiyotida "hayot va o'lim" tushunchalarining foizli nisbati*

O'lim tushunchasi: 35%

(xalq uchun qahramonona fidoyilik)

Hayot tushunchasi: 65%

(ona yurt, xalq, kurash, umid)

Zamonaviy tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, konseptlar interdiskursiv xususiyatga ega: ular bir vaqtning o'zida turli sohalarda - kundalik nutqda, ilmiy, falsafiy va badiiy diskurslarda faoliyat yuritadi. Masalan, "hayot" tushunchasi bir vaqtning o'zida tibbiy, biologik, falsafiy, diniy va badiiy anglash obyekti bo'lishi mumkin. Bu sohalarining har biri o'z semiotik qatlamini shakllantirib, konseptning ko'p qatlamli tuzilishiga hissa qo'shadi.

V.A. Maslovaning nuqtayi nazariga ko'ra, konseptni "so'zning fikriy analogi, ammo hajmi kengroq va mazmuni chuqurroq" deb ta'riflash mumkin (Maslova, 2001). Bu shuni anglatadiki, konsept alohida leksema yoki lug'aviy birlikka aylanmaydi, aksincha, u metaforalar, ramzlar,

frazologizmlar, epitetlar, madaniy realiyalar va boshqalarni o'z ichiga olgan til vositalari to'plami bilan ifodalanadi. Shunday qilib, konsept tilning leksik-semantik, pragmatik va assotsiativ maydoni tomonidan shakllantirilgan kognitiv tarmoqdir.

Darhaqiqat, konsept kognitiv tilshunoslik doirasida til, tafakkur va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ochib beruvchi markaziy aqliy birlik sifatida e'tirof etiladi. U nafaqat bilish va axborotni qayta ishlash jarayonlarining mahsuli, balki inson tajribasini, qadriyatlarini va madaniy kodlarini mujassamlashtiruvchi semantik markazdir. Konseptlar turli darajalardagi strukturalari, funksiyalari va tipologik xilma-xilligi bilan til tizimining asosiy qatlamlariga chuqur kirib boradi. Ayniqsa, ular badiiy matnlarda o'zining obrazli, metaforik, assotsiativ imkoniyatlari bilan keng ifodalanib, o'quvchi ongida chuqur ma'naviy va estetik rezonans uyg'otadi.

Ushbu bo'limda keltirilgan nazariy asoslar, konsept tushunchasining paydo bo'lishi, rivojlanishi va tipologiyasi haqidagi qarashlar keyingi boblarda konseptual oppozitsiyalarni, xususan, "hayot – o'lim" kabi ekzistensial juftliklarni tahlil qilish uchun metodologik poydevor yaratadi.

Kognitiv tilshunoslik doyrasida urganishning yangi yo'nalishlarning biri "konseptual ziddiyatlik tushunchasi" bulib, ushbu tushuncha dunyo tilshunosligida tobora ommalashib bormoqda. Ishimizning keyingi qismida mazkur masalaga batafsilroq to'xtalmoqchimiz.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Alefirenko, N. F. (2001). *Semanticheskie aspekty lingvokontseptologii* [Semantic aspects of linguoconceptology]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2, 190–195.
2. Ashurova, D. U. (2018). Stilistika v svete kognitivnoy teorii yazyka [Stylistics in the light of cognitive language theory]. *O'zbekistonda xorijiy tillar: Ilmiy-metodik elektron jurnal*, (2), 104–110.
3. Kubryakova, E. S. (1996). *Kratkiy slovar' kognitivnykh terminov* [A concise dictionary of cognitive terms]. Moscow: Filologicheskii fakul'tet MGU.
4. Kubryakova, E. S. (2002). *Yazyk i znanie: Na puti kognitivnoy lingvistiki* [Language and knowledge: On the path to cognitive linguistics]. Moscow: Yazyki slavyanskoy kul'tury.
5. Langer, L. (1957). *Philosophy in a new key: A study in the symbolism of reason, rite, and art*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokul'turologiya* [Linguoculturology]. Moscow: Akademiya.
7. Neretina, S. S. (1999). *Slovo i tekst v srednevekovoy kul'ture* [Word and text in medieval culture]. Moscow: Gnozis.
8. Safarov, Sh. (2006). *Kognitiv tilshunoslik* [Cognitive linguistics]. Tashkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
9. Stepanov, Yu. S. (2001). *Konstanty: Slovar' russkoy kul'tury* [Constants: Dictionary of Russian culture]. Moscow: Akademicheskii proekt.
10. Vorkachev, S. G. (2004). *Kontsept kak yavlenie mental'nogo prostranstva* [The concept as a phenomenon of mental space]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 12, 45–50.